

Ο ΑΡΧΑΙΟΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΕ ΔΕΙΓΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ

THE ARCHAEOCENTRIC ORIENTATION OF THE GREEK EDUCATIONAL SYSTEM: EMPIRICAL RESEARCH ON A SAMPLE OF PHILOLOGISTS

Αντώνης Δ. Παπαοικονόμου, PhD
Ειδικό Διδακτικό Προσωπικό
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, ΑΠΘ
papaoiko@sch.gr

Περίληψη

Η εργασία αυτή παρουσιάζει μια έρευνα που εκπονήθηκε ο φθινόπωρο του 2019 και αφορά τις απόψεις εκπαιδευτικών κλάδου ΠΕ02 αναφορικά με το μάθημα των αρχαίων ελληνικών. Θεωρητική αφετηρία της έρευνας αυτής είναι ο αρχαιοκεντρικός προσανατολισμός του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, προσανατολισμός που προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Στα ευρήματα της έρευνας συγκαταλέγονται οι διαφορετικές απόψεις ανδρών και γυναικών αναφορικά με τον τρόπο διδασκαλίας όπως επίσης και οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους φιλόλογους σε σχέση με τη σχολή προέλευσης τους.

Λέξεις κλειδιά

Αρχαία ελληνική γλώσσα, εκπαιδευτικοί κλάδου ΠΕ02, εκπαιδευτικό σύστημα.

Abstract

This paper presents a research conducted in the fall of 2019 and concerns the views of teachers in the field of classical education regarding the subject of ancient Greek. The theoretical starting point of this research is the archaeocentric pre-orientation of the Greek educational system, an orientation that gives special importance to the learning of the ancient Greek language. The findings of the research include the different views of men and women regarding the way of teaching as well as the differences between philologists in relation to their school of origin.

Key words

Ancient greek language, philologist, educational system.

0. Εισαγωγή

Η γενική εκπαίδευση, από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους και στη μετέπειτα πορεία της, χαρακτηρίστηκε από στοιχεία έντονου εθνοκεντρισμού και αρχαιοκεντρισμού. Αναπόσπαστο μέρος της εξέλιξης της ελληνικής εκπαίδευσης αποτέλεσε το γλωσσικό ζήτημα, η χρήση, δηλαδή, της καθαρεύουσας ως ενιαία γλώσσα καλλιεργημένης ή «υψηλότερης αξίας», η οποία λειτούργησε ως επίσημη γλώσσα του κράτους, και η περιθωριοποίηση της δημοτικής ως «κατώτερης» γλώσσας (Κελπανίδης, 2009: 27). Το γλωσσικό ζήτημα ταλάνισε την ελληνική κοινωνία και την ελληνική εκπαίδευση ολόκληρο τον 19^ο και 20^ο αιώνα μέχρι την «τελική - αλλά πολύ καθυστερημένη - λύση του 1976» (Ελευθεράκης, 2011).

Το γλωσσικό ζήτημα γενικότερα έχει απασχολήσει τους επιστήμονες – ερευνητές, την ελληνική εκπαίδευση και την ελληνική κοινωνία πριν και μετά την απελευθέρωση του ελληνικού έθνους και την εγκαθίδρυση του ελληνικού κράτους. Η Φραγκουδάκη (2001) εστιάζει στην απαξίωση του γλωσσικού παρόντος και στην αναζήτηση καταφυγίου στο παρελθόν με στόχο την εξύψωση μιας άλλης μυθικής ελληνικότητας και γλωσσικής ταυτότητας. Σχετικά με την απαξίωση του γλωσσικού παρόντος στην Ελλάδα, αναφέρουμε ενδεικτικά την απαξιωτική στάση στις απόψεις του Σαράντου Καργάκου για τη γλώσσα επαγγελματικών ομάδων που δεν απολαμβάνουν κοινωνικό κύρος, όπως πλανόδιοι σπωροπώλες και μάστορες (Καργάκος, 2005). Η Ρ. Σταυρίδη – Πατρικίου (1999:10), υποστηρίζει ότι «η επίμονη ζήτηση μιας ενιαίας μορφής γλώσσας δεσπόζει στην πνευματική δραστηριότητα της προεπαναστατικής περιόδου», καθώς αναγνωρίζεται από όλους η ανάγκη ενιαίας γλώσσας για την προαγωγή της εθνικής συνείδησης και της ομογενοποίησης του «εθνικού συνόλου». Στην Ελλάδα μετά την επανάσταση του 1821, η ιδέα για την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους και η επιδίωξη της «ιδέας της αναγέννησης της κλασικής Ελλάδας» οδήγησαν στην υιοθέτηση της καθαρεύουσας ως εθνική γλώσσα του νέου έθνους - κράτους, μιας «εκμοντερνισμένης εκδοχής των αρχαίων ελληνικών» (Μιχαήλ, 1992: 50-51). Η τακτική της Ελλάδας διαφοροποιήθηκε από αυτή των άλλων νεοδημιουργηθέντων εθνών-κρατών της Ευρώπης που ακολούθησαν «στροφή προς την ομιλούμενη γλώσσα» - γνώρισμα που κυριάρχησε κατά την περίοδο του Διαφωτισμού - και την εκπλήρωση του αιτήματος μιας «παιδείας για όλους στηριγμένη στην εθνική γλώσσα» (Σταυρίδη- Πατρικίου, 1999: 10). Παράλληλα, το ιστορικό παρελθόν και το πνεύμα του αρχαίου ελληνισμού εξιδανικεύθηκε και λειτούργησε ως θεμελιώδης βάση του νεοελληνικού πολιτισμού, γεγονός που αναπόφευκτα οδήγησε στην εκμάθηση της αρχαίας γλώσσας ως μέσο για τη 'διατήρησή' της σύνδεσης με το ένδοξο παρελθόν και την ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας και συνείδησης του Έλληνα πολίτη, μια ιδέα που δεν επιδιώχθηκε σε καμία άλλη χώρα (Βαρμάζης, 1992, Κελπανίδης, 2002). Υπό αυτήν την έννοια, η αναγέννηση του αρχαίου πνεύματος θα ήταν δυνατή μόνο αν οι Νεοέλληνες απέβαλλαν μέσω της γλωσσικής παιδείας και της ενεργοποίησης του πνεύματος των

αρχαίων Ελλήνων τις ατέλειες της γλώσσας και του νεοελληνικού πολιτισμού τους. Έτσι η Ελλάδα θα ξαναγινόταν το κέντρο της πολιτιστικής ακτινοβολίας όπως στο παρελθόν (Κελπανίδης, 2002: 408-411). Ο Βαρμάζης (2007) τονίζει: «Η πίστη στην υπεροχή του παρελθόντος έναντι του παρόντος, που ξεκινάει από την εποχή του Αττικισμού των ελληνιστικών χρόνων και συνδέεται στενά με το γλωσσικό ζήτημα, αναμφισβήτητα συνιστά μια βασική ιδεολογική επιλογή εκείνων, που είχαν την ευθύνη της κατάρτισης των αναλυτικών προγραμμάτων από την έναρξη λειτουργίας της κρατικής εκπαίδευσης, με κάποια διαλείμματα, ως το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα».

Εκτός όμως από το σημαντικό προηγούμενο λόγο της αναγέννησης της κλασσικής Ελλάδας ο Κελπανίδης (2002) υποστηρίζει ότι υπάρχουν και τρεις ισχυροί λόγοι που καθόρισαν την πορεία του ελληνικού γλωσσικού ζητήματος και ενίσχυσαν τον αρχαιοκεντρικό χαρακτήρα¹ της υποχρεωτικής και της μεταϋποχρεωτικής εκπαίδευσης: α) η ανυπαρξία μιας καλλιεργημένης ενιαίας γλώσσας κατά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους - ή έστω μιας κυρίαρχης τοπικής διαλέκτου (βλ. επίσης Τσουκαλάς, 1992: 533), β) ο νεοουμανισμός που κυριαρχούσε στη Δυτική Ευρώπη και ο αρχαιοκεντρικός προσανατολισμός τον οποίο συνεπαγόταν και γ) η απουσία εκβιομηχάνισης της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας - που κατ' επέκταση δεν δημιούργησε την ανάγκη για μία πιο σύγχρονη και τεχνολογικά προσανατολισμένη εκπαίδευση και για ρεαλιστική στροφή της εκπαίδευσης και της σχολικής γλώσσας προς τη μητρική της εκδοχή (Κελπανίδης, 2002:405-408). Η επιδιωκόμενη εκβιομηχάνιση της ελληνικής κοινωνίας δεν επιτεύχθηκε ποτέ από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους ως και πρόσφατα στους επόμενους αιώνες, παρ' όλες τις προσπάθειες πολιτικών όπως ο Τρικούπης και ο Βενιζέλος με αυτονόητο επακόλουθο τη διαιώνιση του ελληνικού γλωσσικού ζητήματος. Έτσι, ο συνδυασμός του γλωσσικού ζητήματος με τα τρία αυτά προβλήματα οδήγησε σε 'ακινήσιá' και παλινδρομήσεις στην ελληνική εκπαιδευτική πολιτική (Κελπανίδης, 2002: 411).

Στη χώρα μας η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής επιβλήθηκε στο εκπαιδευτικό σύστημα για ενάμισι περίπου αιώνες και οι λόγοι που στήριξαν αυτήν την αρχαιοκεντρική ιδεολογία αποδείχθηκαν αβάσιμοι από κοινωνιολογικής πλευράς και επιζήμιοι για την εκπαίδευση στο σύνολό της. Έτσι, εκτός από το γεγονός ότι η εμμονή στα αρχαία πρότυπα λειτούργησε ως ανασταλτικός παράγοντας του εκσυγχρονισμού - αφού είχε ως αποτέλεσμα τη μη αναγνώριση της λειτουργίας της νεοελληνικής γλώσσας ως μέσου επικοινωνίας, έκφρασης και συγκρότησης της ταυτότητας του Νεοέλληνα - εσφαλμένη ήταν και η εντύπωση ότι η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στο σχολείο θα επιδρούσε θετικά στην ικανότητα έκφρασης του μαθητή. Σε αντίθεση, επέτεινε το βαθμό δυσκολίας των αδύναμων μαθητών και δημιούργησε ένα τεχνητό και ακατανόητο περιβάλλον που λειτούργησε αρνητικά όσον αφορά το στόχο της ανάπτυξης της γλωσσικής και εκφραστικής ικανότητάς τους, με θύματα

κατά κύριο λόγο τους μαθητές από τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα, που μεγάλωναν σε περιβάλλοντα απομακρυσμένα από το γλωσσικό ιδίωμα της καθαρεύουσας (Κελπανίδης & Ξωχέλλης, 1990, όπ. αναφ. από τον Κελπανίδη, 2002: 413). Μία ακόμη αιτία που συνέβαλλε στην οπισθοδρόμηση του εκσυγχρονισμού ήταν και η πεποίθηση ότι η μελέτη των αρχαίων κειμένων μπορούσε να συντελέσει στην αναβίωση του αρχαίου ελληνικού μεγαλείου, στερώντας έτσι πολύτιμο χρόνο από άλλα αντικείμενα, όπως οι ξένες γλώσσες, οι φυσικομαθηματικές και οι τεχνολογικές επιστήμες. Ως αποτέλεσμα, δεν επετεύχθη η μεταφορά και η προσαρμογή των τεχνολογικών εφοδίων από τις αναπτυσσόμενες δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες έτσι ώστε να αφομοιωθεί στην Ελλάδα το συντομότερο δυνατό η δυτική επιστήμη και τεχνολογία στον τομέα της οικονομικής παραγωγής και σε άλλους κοινωνικούς τομείς (Κελπανίδης, 2002: 415-417, Κελπανίδης, 2009).

Έτσι, για παράδειγμα, οι χώρες που ακολούθησαν αυτόν τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό (όπως οι Σκανδιναβικές χώρες) εισάγοντας στο Αναλυτικό τους Πρόγραμμα ως κύριο μάθημα (core subject) την αγγλική γλώσσα κατάφεραν να φτάσουν στην κορυφή των βιομηχανικά πιο αναπτυσσόμενων χωρών του κόσμου. Αντίθετα, στην Ελλάδα ακολούθηθηκε μια διαφορετική πορεία εφόσον το εκπαιδευτικό σύστημα απέδωσε στις ξένες γλώσσες - αντικείμενα που κατέχουν κύριο ρόλο στην πορεία του εκσυγχρονισμού - μια περιθωριακή θέση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα (Κελπανίδης, 2002: 417).

Λόγω της χρόνιας ιδιότυπης λειτουργίας του εκπαιδευτικού συστήματος οι παρενέργειες του γλωσσικού προβλήματος είναι υπαρκτές ακόμα και σήμερα. Ως επιπρόσθετη συνέπεια της εμμονής στην αρχαιοκεντρική ιδεολογία η επικέντρωση στη διδασκαλία των αρχαίων γλωσσών οδήγησε σε μια πιο γενικευμένη θεώρηση της γλώσσας συμπεριλαμβανομένων και των σύγχρονων γλωσσών ως ένα κανονιστικό σύστημα που δεν εξελίσσεται συγχρονικά (Κελπανίδης, 2002, Κελπανίδης, 2007). Η κανονιστική αυτή θεώρηση της γλώσσας και η διδασκαλία με απαρχαιωμένες μεθόδους που αντιμετωπίζουν τη ζωντανή γλώσσα με τον ίδιο τρόπο όπως την αρχαία, δηλαδή μέσα από την προσκόλληση στους κανόνες και στο διδακτικό εγχειρίδιο, έχουν επηρεάσει και χαρακτηρίζουν μέχρι και σήμερα ακόμη και την διδασκαλία της ξένης γλώσσας (Sifakis & Sougari, 2005, Sifakis, 2008). Η αντιμετώπιση αυτή έχει αρνητικές συνέπειες για το χώρο της ξενόγλωσσας εκπαίδευσης, καθώς η διδασκαλία και η εκμάθηση των ξένων γλωσσών συνάδει με την γενικότερη κοινωνική αντίληψη για την εκπαίδευση (Τοκατλίδου, 2003) και ανάγεται σε γενικότερες γνωσιακές και πολιτισμικές αξίες, που συνιστούν την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του μαθητή, ο οποίος στο μέλλον θα έχει ενεργή συμμετοχή στα σύγχρονα και διαρκώς εξελισσόμενα πεδία μάθησης και εργασίας (Μπιρμπίλη, 2015).

Σχετική με την προαναφερόμενη προσκόλληση στις κλασικές σπουδές εκ μέρους της εκπαιδευτικής πολιτικής είναι και η επαναφορά των Λατινικών ως εξεταζόμενο

μάθημα στις Πανελλαδικές εξετάσεις με την ταυτόχρονη κατάργηση του μαθήματος της Κοινωνιολογίας. Η απόφαση αυτή πέρα από τις δικαιολογημένες αντιδράσεις εκπαιδευτικών φορέων από πολλούς χώρους ενέχει παρωχημένες αντιλήψεις οι οποίες υπερτιμούν το παρελθόν αδιαφορώντας ταυτόχρονα για την κοινωνική έρευνα και συμπεριφορά. Με τη συγκεκριμένη ρύθμιση για μια ακόμη φορά ευνοούνται εκπαιδευτικοί συγκεκριμένων ειδικοτήτων και μαθητές που επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε τμήματα κλασσικής παιδείας. Κάτι τέτοιο όμως έρχεται σε αντίθεση με το σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον που απαιτεί κοινωνικοποιημένους και πολιτικοποιημένους νέους ικανούς να ανταποκρίνονται με επιτυχία στις απαιτήσεις των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών.

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να αποτυπώσει τις θέσεις των ίδιων των εκπαιδευτικών φιλολογικών μαθημάτων αναφορικά με το μάθημα των αρχαίων ελληνικών. Προτιμήθηκε η συγκεκριμένη ομάδα εκπαιδευτικών διότι πρόκειται για ανθρώπους που έχουν ως κύριο αντικείμενο τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών. Γνωρίζουν και συναισθάνονται τις απόψεις των μαθητών τους αναφορικά με το συγκεκριμένο μάθημα ενώ και οι ίδιοι έχουν συγκροτημένη γνώμη για αυτό. Η άποψη τους έχει με άλλα λόγια βαρύνουσα σημασία.

1. Ερωτηματολόγιο και μεθοδολογία έρευνας

Για τη διερεύνηση του παραπάνω ζητήματος θεωρήθηκε ως καταλληλότερο εργαλείο η επισκόπηση (survey) που παρά τα όποια προβλήματα που προκαλεί, θεωρείται πλεονεκτικότερο άλλων ερευνητικών εργαλείων προκειμένου να συμμετάσχουν στην έρευνα ένας μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών. Πληθυσμός της έρευνας ήταν οι εκπαιδευτικοί κλάδου ΠΕ02 όλων των δημόσιων σχολείων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Χρησιμοποιήθηκε τυχαία αναλογική δειγματοληψία κατά στρώματα (Heller, K. & Rosemann, R. 1974). Το ερωτηματολόγιο στηρίχθηκε σε έρευνα που είχε προηγουμένως εκπονηθεί από το Μιχάλη Κελπανίδη σχετική με τον αρχαιοκεντρικό προσανατολισμό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος (Kelpanides, M. & Vrinioti, K., 2008). Το ερωτηματολόγιο κατασκευάστηκε με τη χρήση ηλεκτρονικής πλατφόρμας και αποστάλθηκε σε τυχαία σχολεία ανά γεωγραφική περιφέρεια. Στη συνέχεια, οι ερευνητές επικοινωνήσαν με τους διευθυντές των σχολείων και γνωστοποίησαν το σκοπό της έρευνας. Ο κάθε διευθυντής με τη σειρά του προώθησε τον υπερσύνδεσμο του ερωτηματολογίου στο προσωπικό ταχυδρομείο του εκπαιδευτικού. Συγκεντρώθηκαν 424 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια τα οποία αναλύθηκαν και καταχωρήθηκαν στο SPSS. Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου περιλάμβαναν τις απόψεις των φιλολόγων αναφορικά με την υφιστάμενη κατάσταση του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επιπλέον ρωτήθηκαν για τη χρησιμότητα των αρχαίων ελληνικών στη ζωή των μαθητών. Ενδεικτικά θα αναφερθούν η άποψη τους για το βαθμό συνεισφοράς του

μαθήματος στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης και ο βαθμός ικανοποίησης από τον τρόπο διδασκαλίας. Πιο συγκεκριμένα το 63,2% των εκπαιδευτικών του δείγματος θεωρεί ότι το μάθημα συμβάλλει λίγο έως και καθόλου στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης των μαθητών. Αυτή η άποψη είναι ενδιαφέρουσα δεδομένου ότι υπάρχει η κυρίαρχη άποψη ότι ένας από τους λόγους ύπαρξης τόσων ωρών αρχαίων ελληνικών στο ωρολόγιο πρόγραμμα είναι η εξύμνηση του ένδοξου παρελθόντος του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Θα επανέλθουμε όμως σε αυτό αργότερα.

Πίνακας 1: Θεωρείς ότι το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών συμβάλλει στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης στους Έλληνες μαθητές;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Πραγματικό ποσοστό	Συσσωρευτικό ποσοστό
	Καθόλου	52	12.3	12.6	12.6
	Λίγο	209	49.3	50.6	63.2
	Πολύ	152	35.8	36.8	100.0
	Σύνολο	413	97.4	100.0	
Missing	9	11	2.6		
Σύνολο		424	100.0		

Επίσης αναφορικά με το βαθμό ικανοποίησης από τη διδασκαλία του μαθήματος τα αποτελέσματα είναι μάλλον απογοητευτικά με ένα ποσοστό της τάξης του 67,9% να μην είναι ικανοποιημένο, γεγονός που καταδεικνύει το μέγεθος του προβλήματος.

Πίνακας 2: Είσαι ικανοποιημένος με τον τρόπο που διεξάγεται το μάθημα των Αρχαίων;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Πραγματικό ποσοστό	Συσσωρευτικό ποσοστό
	ΟΧΙ	283	66.7	67.9	67.9
	ΝΑΙ	134	31.6	32.1	100.0
	Σύνολο	417	98.3	100.0	
Missing	9	7	1.7		
Σύνολο		424	100.0		

Συνολικά υπήρχε ποσοστό ανταπόκρισης 44%, το οποίο αποτελεί και το τελικό δείγμα. Το ποσοστό αυτό μπορεί να θεωρηθεί, σύμφωνα με τα διεθνή δεδομένα,

αρκετά ικανοποιητικό για «έρευνες πεδίου» με ερωτηματολόγια (Ξωχέλλης, 1984; Παπαναούμ, 2003). Το γεγονός αυτό το ενισχύουν οι ιδιόρρυθμες ελληνικές συνθήκες, δηλαδή το γεγονός ότι οι Έλληνες εκπαιδευτικοί διακατέχονται από ένα αίσθημα δυσπιστίας για κάθε είδους έρευνα (Ξωχέλλης, 1984). Γενικά όμως μπορεί να ειπωθεί ότι το δείγμα αποτελεί τυχαίο διαστρωματωμένο δείγμα (Κελπανίδης, 2011).

2. Περιγραφική ανάλυση

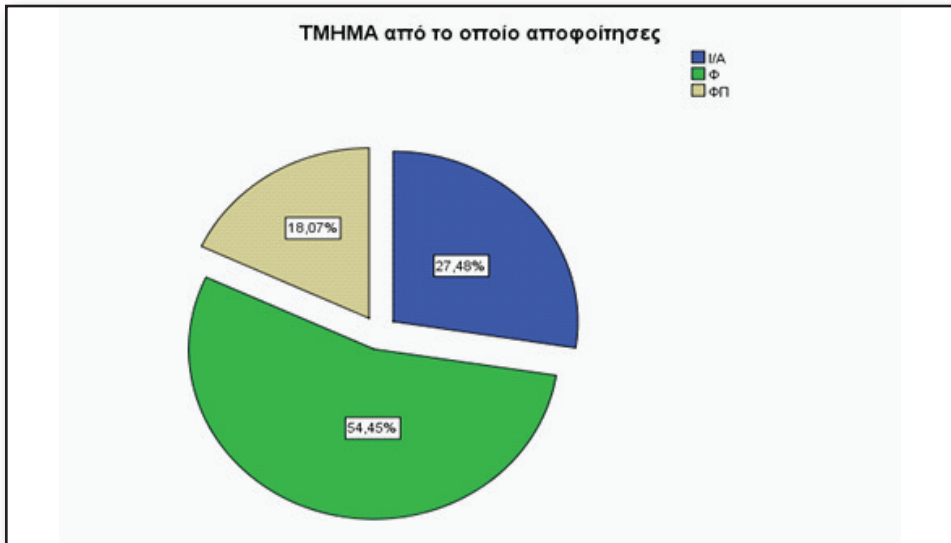
Θα παρουσιαστούν οι ανεξάρτητες μεταβλητές οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στην επαγωγική ανάλυση παρακάτω. Αναφορικά με το φύλο, όπως ήταν αναμενόμενο το μεγάλο ποσοστό (79,3%) ήταν γυναίκες ενώ μόλις το 20,7% ήταν άνδρες. Και άλλες έρευνες αναφέρουν το γεγονός ότι αναφορικά με τις ειδικότητες η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών φιλολογικών μαθημάτων (είτε ελληνικής είτε ξενόγλωσσης φιλολογίας) είναι γυναίκες ενώ οι άνδρες κυριαρχούν σε ειδικότητες θετικών μαθημάτων (μαθηματικοί, φυσικοί κλπ) (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2020).

Πίνακας 3: Το φύλο του δείγματος των εκπαιδευτικών της έρευνας

		Συχνότητα	Ποσοστό	Πραγματικό ποσοστό
	Άνδρας	86	20,3	20,7
	Γυναίκα	330	77,8	79,3
	Σύνολο	416	98,1	100,0
	Missing	8	1,9	
Σύνολο		424	100,0	

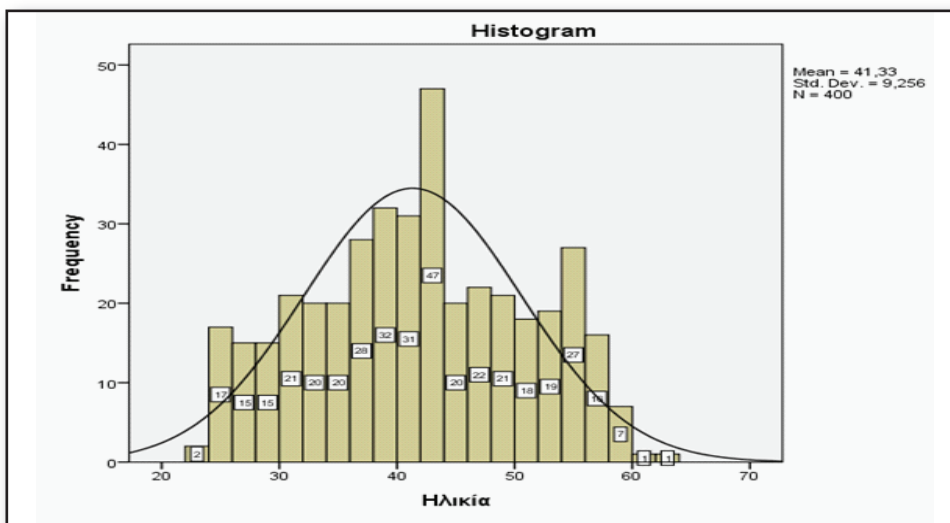
Στην έρευνα συμμετείχαν εκπαιδευτικοί κλάδου ΠΕ02. Ως γνωστόν αυτός ο κλάδος αποτελείται από πτυχιούχους διαφόρων σχολών οι οποίοι είχαν το δικαίωμα συμμετοχής σε επετηρίδα διορισμού καταρχάς και στη συνέχεια σε εξετάσεις υπό τη δικαιοδοσία του Ανώτατου Συμβουλίου Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ). Οι σχολές αυτές ήταν τα τμήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ελληνικής Φιλολογίας και Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής. Στην έρευνα μας, όπως φαίνεται και από το γράφημα παρακάτω συμμετείχαν 108 φιλόλογοι προερχόμενοι από τμήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας (27,48%), 214 από τμήματα Φιλολογίας (54,45%) και 71 από τμήματα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής (18,07%).

Γράφημα 1: Τμήμα προέλευσης εκπαιδευτικών δείγματος

Τέλος, η ηλικία των εκπαιδευτικών του δείγματος είχε μέσο όρο τα 41 έτη με μια καμπύλη που προσομοιάζε στην κανονική κατανομή. Το παρακάτω γράφημα παρουσιάζει παραστατικά τη διασπορά των ηλικιών των εκπαιδευτικών του δείγματος. Με βάση τα δεδομένα του πληροφοριακού συστήματος myschool παρατηρείται μια μικρή διαφοροποίηση από τον πληθυσμό δεδομένου ότι η μέση ηλικία είναι τα 51 έτη (Ηλικιακή κατανομή των μόνιμων εκπαιδευτικών, 2019).

Γράφημα 2: Ηλικία εκπαιδευτικών δείγματος.

3. Παρουσίαση αποτελεσμάτων έρευνας

Πραγματοποιήθηκαν έλεγχοι για την εύρεση στατιστικής σημαντικότητας έχοντας ως ανεξάρτητες μεταβλητές την ηλικία, το φύλο και το τμήμα αποφοίτησης. Χρησιμοποιήθηκαν οι έλεγχοι χ^2 και ANOVA (ανάλυση διακύμανσης) ανάλογα με τον τύπο της μεταβλητής. Καταρχάς εξετάστηκε η σχέση με το φύλο των εκπαιδευτικών της έρευνας. Παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές σχέσεις ανάμεσα στο φύλο και στην άποψη ότι υπάρχουν εμφανείς διαφορές στη γλωσσική ευχέρεια ανάμεσα στους μαθητές της θεωρητικής κατεύθυνσης και τους μαθητές των άλλων κατευθύνσεων ($\chi^2=4717$, $df=1$, $p=0,021$). Πιο συγκεκριμένα οι γυναίκες δείχνουν να υποστηρίζουν την παραπάνω άποψη σε μεγαλύτερο ποσοστό από ό, τι οι άνδρες εκπαιδευτικοί. Είναι γνωστή η άποψη ότι η μελέτη των αρχαίων ελληνικών βοηθά την γενικότερη γλωσσική ανάπτυξη του μαθητή (Γκλαβάς, 2006). Στην έρευνα μας ωστόσο κάτι τέτοιο δεν παρατηρήθηκε δεδομένου ότι οι απόψεις είναι μοιρασμένες.

Πίνακας 4: Απόψεις εκπαιδευτικών για τη γλωσσική ευχέρεια των μαθητών

			Εμφανείς διαφορές στη γλωσσική ευχέρεια ανάμεσα στους μαθητές της θεωρητικής κατεύθυνσης και στους μαθητές των άλλων κατευθύνσεων;		Σύνολο
			ΟΧΙ	ΝΑΙ	
Φύλο	Άνδρας	Count	44	40	84
		% within Φύλο	52.4%	47.6%	100.0%
	Γυναίκα	Count	115	179	294
		% within Φύλο	39.1%	60.9%	100.0%
Σύνολο		Count	159	219	378
		% within Φύλο	42.1%	57.9%	100.0%

Αναμενόμενο θα ήταν επίσης οι εκπαιδευτικοί να αντλούσαν ευχαρίστηση από την ανάγνωση των αρχαίων ελληνικών κειμένων από το πρωτότυπο δεδομένου της εξοικείωσής τους με αυτό το αντικείμενο. Παρόλα αυτά η έρευνα μας έδειξε μια διαφορετική πραγματικότητα. Η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών ποτέ ή σπάνια διαβάζει τέτοιου είδους έργα από το πρωτότυπο.

Πίνακας 5: Φύλο και μελέτη αρχαίων συγγραφέων από το πρωτότυπο

			Διαβάζεις στον ελεύθερο χρόνο σου έργα των αρχαίων συγγραφέων είτε από το πρωτότυπο				Σύνολο
			Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	
Φύλο	Άνδρας	Count	11	27	28	18	84
		% within Φύλο	13,1%	32,1%	33,3%	21,4%	100,0%
	Γυναίκα	Count	47	135	95	27	304
		% within Φύλο	15,5%	44,4%	31,3%	8,9%	100,0%
Σύνολο		Count	58	162	123	45	388
		% within Φύλο	14,9%	41,8%	31,7%	11,6%	100,0%

Οι δύο επόμενοι έλεγχοι έδειξαν παρόμοια αποτελέσματα. Οι εκπαιδευτικοί ρωτήθηκαν για τα σχολικά εγχειρίδια και για τον τρόπο με τον οποίο είναι γραμμένα αλλά και για την επάρκεια ή όχι των ερμηνευτικών σχολίων σε αυτά. Και στις δύο ερωτήσεις, η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών φάνηκαν δυσαρεστημένοι γενικά με τους άνδρες εκπαιδευτικούς όμως να δείχνουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη σε αντίθεση με τις γυναίκες που φάνηκαν περισσότερο σκεπτικές. Πιο συγκεκριμένα, το 70,6% και το 78,9% των ανδρών και των γυναικών αντίστοιχα δεν συμφωνούν με τον τρόπο με τον οποίο είναι γραμμένα τα σχολικά εγχειρίδια ($\chi^2=2672$, $df=1$, $p=0,04$). Επίσης, αναφορικά με την επάρκεια των βοηθητικών σχολίων τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 54,1% για τους άνδρες και 64,7% για τις γυναίκες ($\chi^2=3890$, $df=1$, $p=0,03$).

Πίνακας 6: Φύλο και εγχειρίδια αρχαίων ελληνικών

			Συμφωνείς με τον τρόπο που είναι γραμμένα τα βιβλία		Σύνολο
			ΟΧΙ	ΝΑΙ	
Φύλο	Άνδρας	Count	60	25	85
		% within Φύλο	70.6%	29.4%	100.0%
	Γυναίκα	Count	255	68	323
		% within Φύλο	78.9%	21.1%	100.0%
Σύνολο		Count	315	93	408
		% within Φύλο	77.2%	22.8%	100.0%

Το επόμενο τμήμα της ανάλυσης αφορούσε το τμήμα προέλευσης των εκπαιδευτικών και τις απόψεις τους αναφορικά με το μάθημα των αρχαίων. Ως γνωστό, οι φιλόλογοι στα σχολεία προέρχονται από τρεις κυρίως ομάδες πανεπιστημιακών σχολών, οι απόφοιτοι των οποίων δικαιούνταν να διοριστούν στη δημόσια και στην ιδιωτική εκπαίδευση. Αυτές ήταν οι σχολές ελληνικής φιλολογίας, οι σχολές Ιστορίας και Αρχαιολογίας και οι σχολές Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής. Μάλιστα ο Βασίλης Καλόγηρος έχει διαπιστώσει ότι είκοσι σχολές πανελλαδικά δίνουν εργασιακά δικαιώματα φιλόλογου (ΠΕ02) (Είκοσι τμήματα οδηγούν στο επάγγελμα του Φιλόλογου, 2015. Προσπελάστηκε στις 11/10/2020). Επίσης, προβλήματα και διαμαρτυρίες έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς και για τη δυνατότητα απόφοιτων ξενόγλωσσων φιλολογιών να διδάσκουν με δεύτερη ανάθεση Ιστορία και άλλα φιλολογικά μαθήματα. Ενδιαφέρον, άρα, έχει η διερεύνηση των απόψεων των φιλόλογων ανάλογα με τη σχολή προέλευσης. Αναφορικά με την επιθυμία τους για περισσότερες ή λιγότερες ώρες Αρχαίων Ελληνικών από μετάφραση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα με τους απόφοιτους των τμημάτων Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής να το επιθυμούν σε ποσοστό 56,9% σε σχέση με το 44,8% και το 39,4% των απόφοιτων της Ελληνικής Φιλολογίας και της Ιστορίας αντίστοιχα ($\chi^2=8604$, $df=1$, $p=0,03$). Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι οι περισσότερο «συντηρητικοί» είναι οι απόφοιτοι σχολών Ιστορίας και Αρχαιολογίας.

Πίνακας 7: Τμήμα προέλευσης και περισσότερες ή λιγότερες ώρες Αρχαίων από μετάφραση

			Θα ήθελες να έχει το ωρολόγιο πρόγραμμα περισσότερες ή λιγότερες ώρες Αρχαία Ελληνικά από μετάφραση			Σύνολο
			Λιγότερες	Όσες έχουμε τώρα	Περισσότερες	
ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	I/A	Count	10	50	39	99
		% within ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	10,1%	50,5%	39,4%	100,0%
	Φ	Count	14	98	91	203
		% within ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	6,9%	48,3%	44,8%	100,0%
	ΦΠ	Count	8	20	37	65
		% within ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	12,3%	30,8%	56,9%	100,0%
Σύνολο		Count	32	168	167	367
		% within ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	8,7%	45,8%	45,5%	100,0%

Το επόμενο εύρημα θα μπορούσε να συνδεθεί με το προηγούμενο. Στην ερώτηση αναφορικά με τη συμβολή του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών και τη σχέση του με τη σφυρηλάτηση της εθνικής συνείδησης των μαθητών οι απόφοιτοι των τμημάτων Ιστορίας και Αρχαιολογίας έδειξαν να συμφωνούν περισσότερο (42,6%) σε σχέση με τους απόφοιτους των άλλων τμημάτων, 38, 5% των τμημάτων Φιλολογίας και 21,7% των τμημάτων Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής ($\chi^2=10375$, $df=1$, $p=0,03$).

Πίνακας 8: Τμήμα και η συμβολή των αρχαίων ελληνικών στην εθνική συνείδηση των Ελλήνων μαθητών

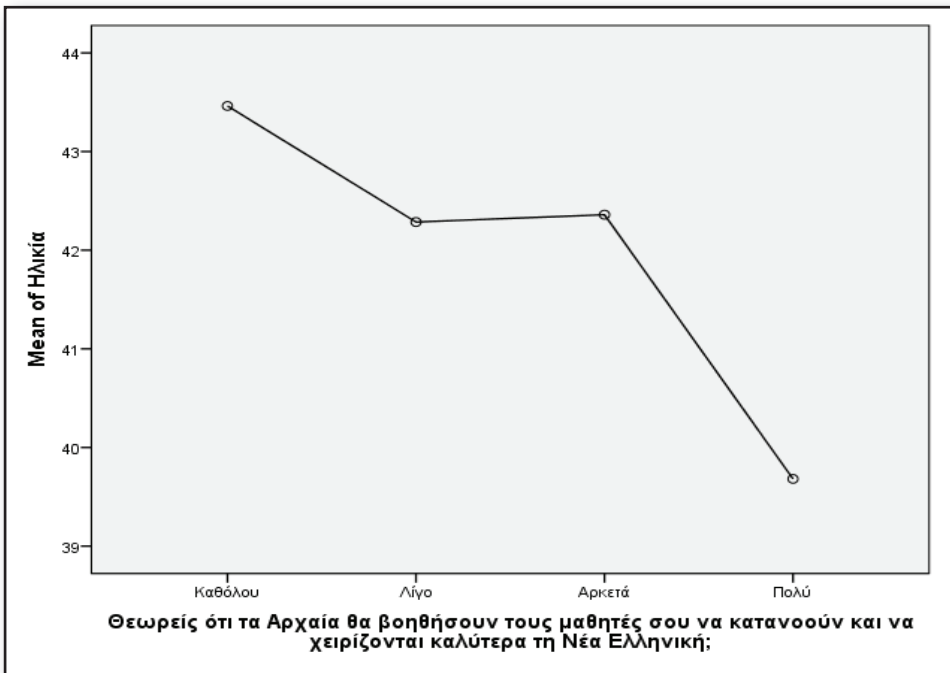
			Θεωρείς ότι το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών συμβάλλει στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης στους Έλληνες μαθητές;			Σύνολο
			Καθόλου	Λίγο	Πολύ	
ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	I/A	Count	11	51	46	108
		% within ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	10,2%	47,2%	42,6%	100,0%
	Φ	Count	29	99	80	208
		% within ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	13,9%	47,6%	38,5%	100,0%
	ΦΠ	Count	8	46	15	69
		% within ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	11,6%	66,7%	21,7%	100,0%
Σύνολο		Count	48	196	141	385
		% within ΤΜΗΜΑ από το οποίο αποφοίτησες	12,5%	50,9%	36,6%	100,0%

Στο ίδιο μήκος κύματος κυμάνθηκε και η επόμενη στατιστικά σημαντική σχέση: συσχετίστηκε το τμήμα με τη συνεισφορά περισσότερων ωρών της αρχαίας ελληνικής γλώσσας ή της νέας ελληνικής στη βελτίωση της ικανότητας των μαθητών στη νέα ελληνική. Παρόλο που η πλειοψηφία των απόφοιτων όλων των τμημάτων πιστεύουν ότι περισσότερες ώρες νέων θα μπορούσαν να βελτιώσουν τη γλωσσική ευχέρεια των μαθητών και πάλι οι απόφοιτοι των τμημάτων Ιστορίας και Αρχαιολογίας δείχνουν να υπερτερούν (24,5%) σε σχέση με τους απόφοιτους των τμημάτων

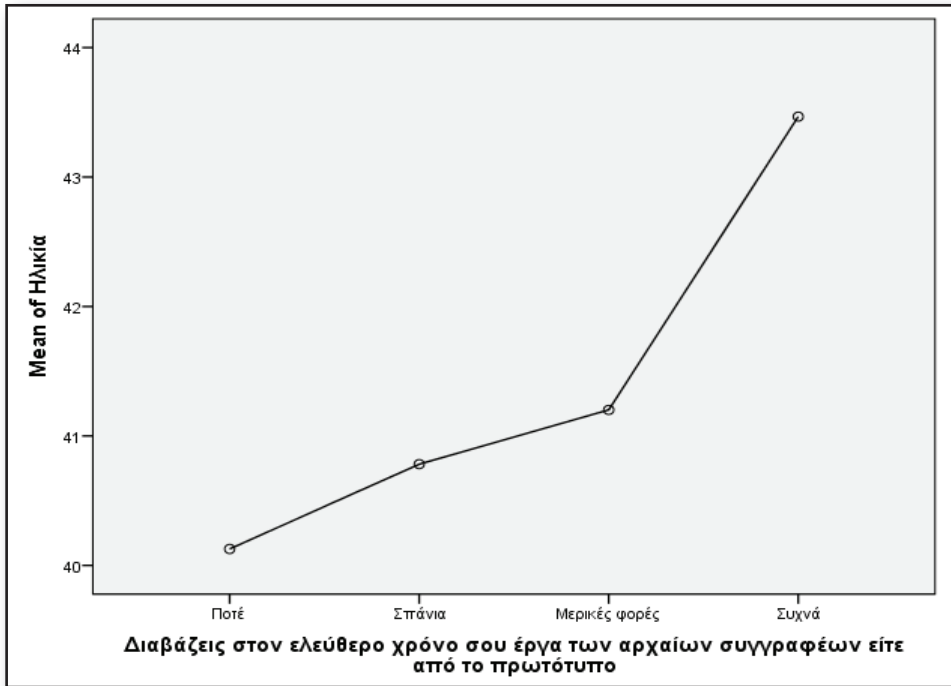
Φιλολογίας (13,7%) και των τμημάτων Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής (15,9%) θεωρώντας ότι περισσότερες ώρες αρχαίων ελληνικών θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη βελτίωση της γλωσσικής ικανότητας των μαθητών ($\chi^2=5764$, $df=1$, $p=0,02$).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης συσχετίστηκαν τα χρόνια υπηρεσίας και η ηλικία των φιλολόγων με ορισμένες μεταβλητές. Χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση διακύμανσης (ANOVA). Το γενικό αποτέλεσμα της ανάλυσης περιείχε ένα ενδιαφέρον εύρημα: παρόλο που οι σχετικά μεγάλοι σε ηλικία εκπαιδευτικοί διαβάζουν συχνότερα βιβλία αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων από το πρωτότυπο, άρα δείχνουν να εκτιμούν και να καταλαβαίνουν τα κείμενα, θεωρούν παράλληλα ότι τα αρχαία ελληνικά δεν βοηθούν ιδιαίτερα τους μαθητές να κατανοήσουν καλύτερα τη νέα ελληνική γλώσσα. Με άλλα λόγια, οι εκπαιδευτικοί δεν συνδέουν την αρχαία ελληνική με τη νέα, παρόλο που η βελτίωση της νέας ελληνικής είναι ένα συχνό επιχείρημα όσων υποστηρίζουν τη συχνή διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής στο δημόσιο σχολείο. Το αντίθετο συμβαίνει σε σχετικά νεότερους εκπαιδευτικούς. Τα παραπάνω ευρήματα φαίνονται παραστατικά στα παρακάτω δύο γραφήματα.

Γράφημα 3: Ηλικία και εκτίμηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας

($F=2833$, $sig.=0,04$)

($F=3879$, $sig.=0,01$)

Σχετικό με το προηγούμενο εύρημα είναι και το επόμενο. Στην περίπτωση αυτή συσχετίστηκαν τα χρόνια υπηρεσίας με την παρακολούθηση αρχαίων θεατρικών έργων. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι τα χρόνια υπηρεσίας μπορεί να μην έχουν σχέση με την ηλικία του εκπαιδευτικού δεδομένου ότι μπορεί κάποιος είτε να διορίστηκε αργότερα λόγω επετηρίδας είτε να έδωσε εξετάσεις στο ΑΣΕΠ αργότερα. Στη συγκεκριμένη ερώτηση παρατηρούμε ότι όσο περισσότερα χρόνια υπηρεσίας έχει κάποιος εκπαιδευτικός, τόσο πιο συχνά παρακολουθεί αρχαία θεατρικά έργα. Θα περίμενε κανείς ότι η συγκεκριμένη ενασχόληση είναι προτίμηση των νέων φιλολόγων δεδομένου ότι έχουν μια πιο φρέσκια αντίληψη της επιστήμης που υπηρετούν. Παρατηρούμε αντίθετα ότι όσο οι εκπαιδευτικοί της συγκεκριμένης ειδικότητας κοινωνικοποιούνται στο επάγγελμα τους τόσο αυξάνεται και η διάθεση εντρυφήσης και άντλησης απόλαυσης από την παρακολούθηση αρχαίων θεατρικών έργων.

Γράφημα 4: Χρόνοι υπηρεσίας και παρακολούθηση αρχαίων τραγωδιών

4. Συμπεράσματα

Η εργασία αυτή παρουσίασε μια έρευνα που εκπονήθηκε το φθινόπωρο του 2019 και αφορούσε τις απόψεις εκπαιδευτικών κλάδου ΠΕ02 αναφορικά με το μάθημα των αρχαίων ελληνικών και τη θέση του στο ελληνικό δημόσιο σχολείο. Θεωρητική παραδοχή της εργασίας αυτής είναι η άποψη ότι σε μεγάλο βαθμό ο χαρακτήρας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος είναι αρχαιοκεντρικός, με άλλα λόγια προσκολλημένος σε παρωχημένες αντιλήψεις περί εξύμνησης του ένδοξου αρχαιοελληνικού πολιτισμού μέσω της εκμάθησης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας ακόμη και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί είναι διχασμένοι αναφορικά με την αποτελεσματικότητα της εκμάθησης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Γενικά είναι δυσαρεστημένοι από τα βοηθητικά σχόλια των βιβλίων αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο είναι γραμμένα τα σχολικά εγχειρίδια. Επίσης δεν υποστηρίζουν το ευρέως διαδεδομένο επιχείρημα της ενίσχυσης της νέας ελληνικής μέσω της εκμάθησης της αρχαίας. Αναφορικά με το τμήμα προέλευσης, παρατηρήθηκαν διαφορετικές απόψεις σε σχέση με την ενδυνάμωση της εθνικής συνείδησης μέσω της εκμάθησης των αρχαίων ελληνικών αλλά και την επιθυμία αύξησης των διδακτικών ωρών. Γενικά ο κλάδος δεν φαίνεται να έχει μια ενιαία φωνή

με του απόφοιτους ιστορικών και αρχαιολογικών τμημάτων να είναι περισσότερο υπέρ της άποψης ότι η αρχαία ελληνική γλώσσα μέσω της εξιδανίκευσης του αρχαιοελληνικού πολιτισμού ενδυναμώνει την εθνική συνείδηση των μαθητών. Από την άλλη πλευρά οι απόφοιτοι φιλοσοφικών και παιδαγωγικών τμημάτων επιθυμούν την αύξηση των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος αυτού.

Οι προσφερόμενες ώρες του ωρολογίου προγράμματος είναι φυσικά περιορισμένες για ευνόητους λόγους. Άρα τα μαθήματα στο σχολείο βρίσκονται σε μια ανταγωνιστική σχέση μεταξύ τους. Το γεγονός αυτό παρατηρήθηκε το προηγούμενο διάστημα που αποφασίστηκε από την ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας η κατάργηση μαθημάτων Πολιτικής Παιδείας στο Λύκειο όπως επίσης και του πανελλαδικώς εξεταζόμενου μαθήματος της Κοινωνιολογίας και η αντικατάσταση του με το μάθημα των Λατινικών. Μια τέτοια πολιτική έρχεται σε ευθεία αντιπαράθεση με την προσπάθεια εκσυγχρονισμού του εκπαιδευτικού συστήματος. Δεν πιστεύω ότι υπάρχει κάποιος που αμφιβάλει για την αξία του αρχαιοελληνικού πολιτισμού και κατ' επέκταση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας ως μέσου διερεύνησης του. Ο τρόπος όμως που διδάσκεται δημιουργεί αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα του. Οι μαθητές βομβαρδίζονται με γνώσεις που αφορούν μια νεκρή γλώσσα την οποία ακόμη και οι εκπαιδευτικοί φιλόλογοι δεν χρησιμοποιούν ψυχαγωγικά. Η πλειοψηφία αυτών δεν απολαμβάνει την αρχαιοελληνική γραμματεία από το πρωτότυπο ενώ και η παρακολούθηση αρχαίου θεάτρου γίνεται συχνότερη καθώς αυξάνονται τα χρόνια υπηρεσίας στο σχολείο. Με άλλα λόγια μια συνήθεια άλλων ειδικοτήτων, όπως για παράδειγμα των απόφοιτων ξενόγλωσσων φιλολογιών οι οποίοι απολαμβάνουν τη λογοτεχνία στην αυθεντική γλώσσα δεν συμβαίνει τόσο συχνά στους εκπαιδευτικούς κλάδου ΠΕ02 (Μπιρμπίλη, 2015).

Η εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας αποτελεί το μέσο για την εξοικείωση των μαθητών με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, τη φιλοσοφία και την επιστήμη, μια δεξιότητα που πρέπει να έχει ως στόχο τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας και όχι την οπισθοδρόμηση. Γνώσεις ξένων γλωσσών, πληροφορικής και πολιτικής παιδείας συμβάλλουν στην ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου έτσι ώστε να καταστεί ικανός να αντεπεξέρχεται επιτυχώς σε ένα τόσο ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον, σε ένα περιβάλλον που η περιχαράκωση και η απομόνωση οδηγούν στην υπανάπτυξη. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον όπου το έθνος – κράτος χωριάζει και νέοι πολυπολιτισμικοί οργανισμοί παίρνουν τη σκυτάλη είναι αναγκαία η αναθεώρηση των αναλυτικών προγραμμάτων και η επαναδιατύπωση σκοπών και στόχων.

Σημείωση

1. Ο Κελπανίδης χρησιμοποιεί τον όρο «αρχαιοκεντρισμός» αντί του όρου «αρχαιογνωσία» καθώς θεωρεί ότι το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών δεν παρέχει πρόσβαση ούτε στο πνεύμα των αρχαίων συγγραφέων ούτε, πολύ λιγότερο, στην κατανόηση της δομής και της οργάνωσης της αρχαίας κοινωνίας και έτσι δεν αποτελεί ουσιαστική γνώση του αρχαίου κόσμου (Κελπανίδης, 2002: 416, 2009: 69).

Βιβλιογραφία

- Heller, K. & Rosemann, R. (1974) *Planung und Auswertung empirischer Untersuchungen*, Stuttgart.
- Kelpanides, M. & Vrinioti, K. (2002) *Formen und Funktionen des Fremdsprachenunterrichts im Europa des 20. Jahrhunderts*, Frankfurt, Peter Lang
- Sifakis, N. (2008) Challenges in teaching ELF in the periphery: The Greek context. *ELT Journal-English Language Teaching*, 63(3), 230-237.
- Sifakis, N.C. & Sougari A.M. (2005) Pronunciation issues and EIL pedagogy in the periphery: A survey of Greek state school teachers' beliefs. *TESOL Quarterly*, 39(3), 467-488.
- Βαρμάζης, Ν. (1992) *Η αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία ως πρόβλημα της νεοελληνικής εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη.
- Καργάκος, Σ. (2005) *Αλαλία, ήτοι το σύγχρονο γλωσσικό μας πανόραμα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κελπανίδης, Μ. (2002) *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: Θεωρίες και πραγματικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Κελπανίδης, Μ. (2011) Το έθνος ή το εθνικό κράτος; Ποιο ήταν πρώτο; Σκέψεις για το θέμα της ιστορικής ακολουθίας και της αιτιακής σχέσης ανάμεσα στα δύο. Στο: Παπαδάκης, Ν. & Χανιωτάκης, Ν. (επιμ.), *Εκπαίδευση, Κοινωνία και Πολιτική. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ιωάννη Ε. Πυργιωτάκη*. Αθήνα: Πεδίο, 124-137.
- Κελπανίδης, Μ. με ερευνητική ομάδα Μεταπτυχιακών φοιτητών και φοιτητριών (2009). Οι απόψεις των καθηγητών και των μαθητών/τριών για το μάθημα των αρχαίων: Η έρευνα στους καθηγητές που έγινε, η έρευνα στους μαθητές/τριες που δεν έγινε και οι αιτίες του τορπιλισμού της από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. *Νέα Παιδεία*, 131, 21-70.
- Μιχαήλ, Δ. (1992) *Έθνος, εθνικισμός και εθνική συνείδηση. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Λεβιάθαν.

- Μπιρμπίλη, Μ. (2015) *Η ανανέωση της διδασκαλίας της ξένης γλώσσας ως διάσταση του εκπαιδευτικού εκσυγχρονισμού*, Διδακτορική Διατριβή (Αδημοσίευτη). Θεσσαλονίκη.
- Ξωχέλλης, Π. (1984) *Το εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Παπαναούμ, Ζ. (2003) *Το Επάγγελμα του Εκπαιδευτικού. Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*. Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα.
- Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ. (1999) *Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τοκατλίδου, Β. (2003) *Γλώσσα, επικοινωνία και γλωσσική εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Τσουκαλάς, Κ. (1992) *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο (στ' έκδ).
- Φραγκουδάκη, Α. (2001) *Η γλώσσα και το έθνος, 1880 – 1980, εκατό χρόνια αγώνες για την αυθεντική ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Διαδικτυακές πηγές

- Ελευθεράκης, Θ. (2011) Το ελληνικό γλωσσικό ζήτημα και οι εκπαιδευτικές ανισότητες. Διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/8480898/The_Greek_language_question_and_educational_inequalities
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2020) Διαθέσιμο στο [Απογραφή στο Σχολείο - ELSTAT \(statistics.gr\)](http://www.elstat.gr)
- Ηλικιακή κατανομή των μόνιμων εκπαιδευτικών, (2019). Διαθέσιμο στο https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/302638_ilikiaki-katanomi-ton-monimon-ekpaidetikon-analytikoi-pinakes.
- Γκλαβάς, Σ. (2006) Πανελλαδική Έρευνα για το μάθημα της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας στο Γυμνάσιο. Διαθέσιμο στο <http://www.pi-schools.gr/download/publications/epitheorisi/teyxos12/glavas.pdf>
- Είκοσι τμήματα οδηγούν στο επάγγελμα του Φιλολόγου, 2015. Διαθέσιμο στο <https://www.newsbeast.gr/greece/ekpaideusi/arthro/1857964/ochi-ikosi-tmimata-se-odigoun-sto-epangelma-tou-filologou>
- Βαρμάζης, Ν. (2007) Θέματα ιστορίας της ελληνικής γλώσσας. Τα αρχαία ελληνικά στη νεοελληνική εκπαίδευση. Διαθέσιμο στο http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_11/index.html